

YASHIL IQTISODIYOT - YANGI KELAJAK

Yelesinova Janat Turar qizi, Qoraqalpoq

davlat universiteti, “Menejment” ta’lim yo’nalishi

3-kurs talabasi, janatelesinova11@mail.ru

Annotatsiya. Maqolada yashil iqtisodiyotning muhim ahamiyati, uning jamiyat, sanoat va atrof-muhitga ijobiy ta’siri, O’zbekstonning yashil iqtisodiyotga o’tish zarurligi va imkoniyatlari bayon etilgan.

Kalit so’zlar: Yashil iqtisodiyot, ekologiya, ekoturizm, investitsiya, iqlim o’zgarishi, resurslar, barqaror iqtisodiy o’sish.

Yashil iqtisodiyot infratuzilmaga davlat va xususiy investitsiyalarni rag'batlantirish orqali ijtimoiy va ekologik barqarorlikni rivojlantirish jarayoni sifatida ta'riflanadi. Yashil iqtisodiyot muhim ahamiyatga ega, chunki u past [raqamli uglerod izi](#), barqaror iqtisodiy o'sishga yordam beradi va tabiiy resurslar va ekologik xizmatlarni taqdim etish orqali bizning farovonligimizni qo'llab-quvvatlashda davom etishini kafolatlaydi. Yashil iqtisodiyot past uglerodli, resurslardan tejamkor va ijtimoiy inklyuziv sifatida tavsiflanadi.

Yashil iqtisodiyotda ish bilan bandlik va daromadning o'sishi uglerod chiqindilari va ifloslanishini kamaytirish, energiya va resurslar samaradorligini oshirish, shuningdek, biologik xilma-xillik va ekotizim xizmatlarining yo'qolishining oldini olish imkonini beruvchi iqtisodiy faoliyat, infratuzilma va aktivlarga davlat va xususiy investitsiyalarni jalb qilish orqali amalga oshiriladi.

2019-yil 16-iyulda Nyu-Yorkda bo‘lib o‘tgan BMTning Barqaror rivojlanish bo‘yicha yuqori darajadagi forumida e’lon qilingan “Inklyuziv yashil iqtisodiyotning

tamoyillari, ustuvor yoʻllari va yoʻllari” nomli maqolaga koʻra, quyida yashil iqtisodiyotning beshta asosiy tamoyillari keltirilgan.

1. Farovonlik tamoyili

✓ Yashil iqtisodiyot tufayli barcha odamlar farovonlik yaratishi va undan foydalanishi mumkin.

✓ Yashil iqtisodiyot odamlarga qaratilgan. Uning maqsadi haqiqiy, umumiy boylik ishlab chiqarishdir.

✓ Bu farovonlikka yordam beradigan boylik to'plashni ta'kidlaydi. Bu boylik nafaqat moliyaviy boylikni, balki insoniy, ijtimoiy, jismoniy va tabiiy kapitalning butun spektrini qamrab oladi.

✓ U har bir insonning gullab-yashnashi uchun zarur boʻlgan infratuzilma, nou-xau va ta'limga investitsiyalar va ulardan foydalanishga katta ahamiyat beradi.

✓ Bu axloqiy va barqaror biznes, ish o'rinlari va yashash uchun imkoniyatlar beradi.

✓ Garchi u individual qarorlarga asoslangan bo'lsa-da, u jamoat mollari uchun kommunal harakatlarga asoslanadi.

2. Adolat tamoyili

✓ Avlodlar va ular orasidagi tenglik yashil iqtisodiyot tomonidan rag'batlantiriladi.

✓ Yashil iqtisodiyot kamsituvchi va inklyuzivdir. U elitaning qo'lga olinishiga qarshi turadi, xarajatlar va imtiyozlarni teng ravishda taqsimlaydi va ayniqsa ayollarning imkoniyatlarini kengaytirishga yordam beradi.

✓ Yovvoyi tabiat va cho'l uchun etarli joyni ta'minlashdan tashqari, u imkoniyatlar va natijalarni adolatli taqsimlashni rag'batlantiradi, odamlar o'rtasidagi tafovutlarni kamaytiradi.

✓ U hozirgi va kelajakdagi fuqarolarning ehtiyojlariga xizmat qiladigan boylik va barqarorlikni keltirib chiqaradigan iqtisodiyotning uzoq muddatli istiqbollari qabul qiladi, shuningdek, hozir mavjud bo'lgan ko'p qirrali qashshoqlik va adolatsizlikni bartaraf etishga tezkor javob beradi.

✓ U ijtimoiy adolat va hamjihatlikka asoslanadi va u mehnatkashlar, ozchiliklar, mahalliy xalqlar va umuman inson huquqlari hamda barqaror rivojlanish huquqini himoya qiladi.

✓ U ijtimoiy korxonalarni, barqaror hayotni ta'minlashni va kichik va o'rta va xususiy tadbirkorlik sub'ektlarining imkoniyatlarini kengaytirishni qo'llab-quvvatlaydi.

✓ U tez va adolatli o'tishni maqsad qilib qo'yadi va hech kimni ortda qoldirmasdan, marginal guruhlarga o'zgarishlar agenti sifatida harakat qilish huquqini beradi, ijtimoiy himoya va malaka oshirishni ta'minlaydi.

3. Sayyora chegaralari tamoyili

✓ Yashil iqtisodiyot atrof-muhitni himoya qiladi, tiklaydi va moliyalashtiradi.

✓ Inklyuziv yashil iqtisodiyot tabiatning barcha ko'plab qadriyatlarini, jumladan, tovarlar va xizmatlar ishlab chiqarishning iqtisodiy qadriyatlarini, madaniyatning ijtimoiy qadriyatlarini va butun hayotning ekologik qadriyatlarini nishonlaydi.

✓ U tabiiy kapitalning boshqa kapital bilan almashtirilishi cheklanganligini e'tirof etgan holda muhim tabiiy kapitalning yo'qolishi va ekologik chegaralarning buzilishining oldini olish uchun ehtiyot tamoyilini qo'llaydi.

✓ U yerning tuproq, suv, havo va tabiiy tizimlarini saqlash, kengaytirish va tiklashga sarmoya kiritadi.

✓ U tabiiy tizimlarni qanday boshqarishi bo'yicha ijodiy bo'lib, ularning doiraviylik kabi xususiyatlariga asoslanadi va biologik xilma-xillik va tabiiy tizimlarga bog'liq bo'lgan mahalliy hamjamiyat hayotiga mos keladi.

4. Samaradorlik va yetarlilik tamoyili

✓ Yashil iqtisodiyotning maqsadi barqaror ishlab chiqarish va iste'molni rivojlantirishdir.

✓ Kam uglerodli, resurslarni tejaydigan, xilma-xil va aylanma iqtisodiyotlar qamrab oladi. U sayyoramiz chegaralarida boylikka erishish muammosini hal qiladigan iqtisodiy o'sishning yangicha yondashuvlarini qabul qiladi.

✓ Agar biz yer chegarasida qolishimiz uchun tabiiy resurslar iste'molini jismoniy barqaror darajaga cheklash uchun butun dunyo bo'ylab jiddiy o'zgarishlar bo'lishi kerakligini tan oladi.

✓ U iste'molning nomaqbul "cho'qqilari", shuningdek, odamlarning farovonligi va qadr-qimmatini saqlash uchun zarur bo'lgan asosiy tovarlar va xizmatlar iste'molining "ijtimoiy qavati" ni tan oladi.

✓ Inklyuziv yashil natijalarga erishganlarga yo'naltirilgan "ifloslovchi to'lov" yoki mukofotga asoslangan mexanizmlar orqali u narxlar, subsidiyalar va rag'batlantirishlarni jamiyat uchun haqiqiy xarajatlarga moslashtiradi.

5. Samarali boshqaruv tamoyili

✓ Birlashgan, hisobdor va kuchli institutlar yashil iqtisodiyot kompassi bo'lib xizmat qiladi.

✓ Inklyuziv yashil iqtisodiyot dalillarga asoslanadi; uning institutlari va me'yorlari intizomga bog'liq bo'lib, moslashuvchan strategiya uchun ishonchli fan va iqtisod hamda mahalliy tajribadan foydalanadi.

✓ U turli vazifalarni samarali, samarali va mas'uliyatli tarzda bajarish uchun zarur resurslarga ega bo'lgan muassasalar tomonidan qo'llab-quvvatlanadi. Ushbu institutlar sektorlar va boshqaruv darajalari bo'yicha integratsiyalashgan, hamkorlikda va uyg'undir.

✓ Rahbarlik faqat o'z odamlarining sifati va jamiyat bilan o'zaro munosabati bilan bog'liq bo'lib, barcha institutlarda - davlat, xususiy va fuqarolik jamiyatida mustahkam manfaatlardan xoli bo'lishi kerak. Ma'rifatli yetakchilik jamiyat talabi bilan qo'llab-quvvatlanishi uchun u odamlarning talab va orzu-niyatlarini inobatga olgan holda, javob beradigan bo'lishi kerak.

✓ Kuchli, yagona, markazlashtirilgan standartlar, protseduralar va muvofiqlik tizimlarini qo'llab-quvvatlagan holda, u mahalliy iqtisodiyotlar va tabiiy tizimlarni boshqarish uchun markazlashmagan qarorlarni qabul qilishni rag'batlantiradi.

✓ U barqarorlik va farovonlikni rag'batlantirish hamda jamiyat maqsadlarini ishonchli tarzda ilgari surish uchun mo'ljallangan moliyaviy tizimni yaratadi.

Endi, davlatimiz nima uchun yashil iqtisodiyotga alohida e'tibor qaratmoqda, shunga to'xtalsak.

Avvalombar, O'zbekistonda biznes va tabiyat uyg'unligi buzilganligidan har xil muammolar kelib chiqmoqda. Atab aytadigan bo'lsak, [Jahon reytingiga](#) nazar tashlaydigan bo'lsak, O'zbekiston havosi ifloslanishi bo'yicha yetakchi davlatlardan biri ekanligini ko'rishimiz mumkin. Toshkent ham havosi ifloslangan poytaxt shaharlar orasida yildan-yilga o'z sur'atini "oshirmoqda". Bunga global isish bilan bir qatorda daraxtlarni kesish, tabiatga zarar yetkazish, inson omillari sabab bo'lgan ekologik muammolar sabab bo'lmoqda. Ko'chmas mulk ishlab chiqaruvchilar bunday global reytinglardan xulosa chiqarish o'rniga, tabiat bizga ato etgan ne'matlarni yo'q qilish bilan tinimsiz shug'ullanadi. Deyarli har yili qurilish mavsumi boshlanishi bilan ayrim hududlarda qimmatbaho va "eski" daraxtlar kesilayotgani ko'p eshitaladi. Shu bilan birga, O'zbekistonda o'sish sur'atidagi ekologik muammolar tobora oshob borishi, misol sifatida, 2023-yil o'tkazilgan so'rovnomada o'zbekistonliklarning katta qismi iqlim o'zgarishidan xavotir bildirishmoqda. Respondentlarning 40% gachasi buni juda jiddiy muammo deb hisoblasa, yana 40%i uni ancha jiddiy muammo deb ta'riflaydi. Faqat 10% buni muammo sifatida qabul qilmaydi. Bunda iqlim o'zgarishiga hissa qo'shadigan omillar sifatida ifloslanish, sanoatlashtirish, inson faoliyati, suv etishmasligi va / yoki Orol dengizining qurishi umumiy atributlarni o'z ichiga oladi.

Yashil iqtisodiyot jamiyat, sanoat va atrof-muhitga foyda keltiradi. Rivojlanish, o'sish va farovonlikka barqaror amaliyotlar orqali erishish mumkin degan tushuncha "yashil iqtisodiyot" tushunchasiga putur etkazadi. Barqaror rivojlanish yashil o'sish o'rnini egallamaydi. Buning o'rniga, u yashil iqtisodiyotlarning o'sish sur'atining ijtimoiy oqibatlarini hisobga olgan holda iqtisodiy va ekologik ustunlar bo'yicha aniq va tekshirilishi mumkin bo'lgan taraqqiyotga erishish uchun real va moslashuvchan strategiyani taklif qiladi. Yashil o'sish tashabbuslari tabiiy resurslar o'zining to'liq iqtisodiy salohiyatini barqaror ro'yobga chiqarishini ta'minlashga intiladi.

Endi, bu borada O'zbekiston yashillikni joriy etish uchun nimalar qilishi kerak:

O'zbekiston resurslarni boshqarishni yaxshilashga to'g'ri keladi. Mamlakatning resurslardan foydalanish samaradorligi Yevropa Ittifoqi va boshqa o'rtacha daromadli mamlakatlarnikidan ancha past. O'zbekistonda suvdan foydalanish ayniqsa samarasiz, mamlakatda yalpi ichki mahsulot birligiga to'g'ri keladigan energiya iste'moli Yevropa va Markaziy Osiyo mintaqasidagi o'rtacha ko'rsatkichdan qariyb uch barobar, qo'shni Qozog'istonnikidan ikki baravar yuqori.

Shu bilan birga, shahar va sanoat manbalaridan havoning zarrachalari bilan ifloslanishi shamol tomonidan urilgan qum va buzilib ketgan erlarning changlari bilan kuchayadi. Aholining katta qismi muntazam ravishda sog'liq uchun zararli deb hisoblangan havo sifatiga duchor bo'ladi. Yerning tanazzulga uchrashi iqtisodiyotga ayniqsa qimmatga tushadi va bu o'zaro bog'liq ekologik muammolar tufayli yuzaga keladi.

Suv narxini belgilash va sug'orish uchun investitsiyalar orqali suvdan foydalanish samaradorligini oshirish eng muhim vazifa bo'lishi kerak, suvdan foydalanishga ma'lum cheklovlar ushbu yangi ustuvorliklarning bir qismidir.

Bundan tashqari, ish o'rinlarini yaratish va resurslarni qayta taqsimlash strategiyalari yashil o'tish davridagi ijtimoiy xarajatlarning bir qismini kamaytirishga yordam beradi. Yashil iqtisodiyotga global o'tish ish o'rinlari yaratish va ekologik barqarorlikni ta'minlash uchun katta imkoniyatlarni taqdim etadi va O'zbekiston bu imkoniyatlardan foydalanish uchun qulay sharoitga ega.

Bu borada biz ham o'z taklifimni aytmogchiman, avvalombar yashillikni jamiyatimiz qabul qilmasa, islohotlar qancha ko'p bolmasin, bu foyda bermasligi mumkin. Shuning uchun, birinchi navbatta mamlakat ekologik madaniyatni rivojlantirishga, targ'ib qilishga ken yondashuvi zarur hisoblanadi, shunda resurslar ham tejamli foydalaniladi, tabiyatga ham zarar kelmaydi. Bunda:

1. Ekologiya targ'ibotchilari, volontyorlar, har qiyli ekologiyani muhofaza qiluvchi mutaxassislariga e'tibor qaratish, ularni moliyaviy qo'llab quvvatlash zarur.
2. Boqcha davridan tortib yoshlarda ekologik tushunchalarni yaratish

3. „Green credit“ va „Green deposit“ loyihalarini ishlab chiqish
4. Ekologik jinoyat jazolarini kuchaytirish.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. <https://www.blogs.opengrowth.com/the-principles-of-green-economy>
2. 2023/02/uzbekistans-transition-to-a-green-economy-challenges-and-opportunities document.com
3. <https://ca-barometer.org/en/publications/views-on-climate-change-in-uzbekistan>
4. <https://uzbekistanlawblog.com/unending-environmental-violations-of-uzbekistan-real-causes-and-alternative-solutions/>